ISSN-2319 9318

International Multilingual Research Journal ®

Vidyawarta

Special Issue Jan.2017

राज्यस्तरीय चर्चासत्र

कुकडी एज्युकेशन सोसायटीचे

सावित्रीबाई कला महाविद्यालय

पिंपळगाव-पिसा, ता. श्रीगोंदा जि. अहमदनगर

नॅक मुल्यांकित ''सी'' दर्जा प्राप्त

विद्या[illegible] अनुदान आयो[illegible] [illegible] अंतर्गत चर्चासत्र

१९६० नंतरचे ग्रामीण साहित्य

[illegible] व ०[illegible] [illegible]वारी २०१७

संपादक

प्रा. डॉ. देवीदास शेटे

अति[illegible]

प्राचा[illegible]

MAH/MUL/ 03051/2012 ISSN :2319 9318

Impact Factor : 4.014

आंतरविद्याशाखीय बहुभाषिक संशोधन पत्रिका

विद्यावार्ता

कुकडी एज्युकेशन सोसायटीचे

सावित्रीबाई कला महाविद्यालय

पिंपळगाव–पिसा, ता. श्रीगोंदा जि. अहमदनगर

नॅक मुल्यांकित ''सी'' दर्जा प्राप्त

विद्यापीठ अनुदान आयोग, नवी दिल्ली अंतर्गत

राज्यस्तरीय चर्चासत्र
Spicel Issue

१९६० नंतरचे ग्रामीण साहित्य

दि. ०३ व ०४ जानेवारी २०१७

संपादक
प्रा. डॉ. देवीदास शेटे

अतिथी प्रकाशक
प्राचार्य शांतीलाल घेगडे

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.
Limbaganesh, Dist. Beed, Pin-431126
Mobi. 09850203295, 07588057695

09

आशा बगे यांच्या १९६० नंतरच्या ग्रामीण कादंबऱ्या

प्रा. मच्छिंद्र रामचंद्र गोंटे
शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, घारगाव,
ता. श्रीगोंदा, जि. अहमदनगर.

प्रा. डॉ. राजेंद्र ठाकरे
महाराजा जिवाजीराव शिंदे, महाविद्यालय,
श्रीगोंदा, जि. अहमदनगर.

****

प्रस्तावना-

१९६० नंतरच्या कालखंडात कादंबऱ्याचे युग सुरु झाले. प्रामाणिकपणे आपला जीवनानुभव लोकांच्या समोर मांडणे आणि सामाजिक वासततेला जसेच्या तसे समोर आणणे हे लेखक व लेखिकांनी कादंबऱ्यातून मांडलेले दिते. स्वातंत्र्य प्राप्तीनंतर उच्चशिक्षण घेऊन नोकरीसाठी बाहेर पडल्या. वाढती महागाई व जबाबदारी त्यामुळे संसाराला दोघांचाही हातभार आवश्यक होता. अशा परिस्थितीत मुले, घर, पती, कुटूंब व समाज या सर्व घटकांमध्ये स्त्रीचे विभाजन झाले. हळूहळू तिला स्वतःच्या अस्तित्वाची जाणिव झाली. स्वतःची आवड-निवड छंद यासाठी तिला वेळच मिळेनासा झाला व ती स्वतःचा शोध घेऊ लागली. स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतर निर्माण झालेली स्त्रीमुक्तीची चळवळ या सर्वांचा परिणाम स्त्री जीवनावर झाला. पुरुषप्रधान संस्कृतित स्त्रीची होणारी घुसमट स्त्रियांच्या लक्षात आली व तिने आपल्या स्वतःच्या अधिकारासाठी संघर्ष करण्यास सुरुवात केली. भारतीय संस्कृतीच्या समाजाची चौकट पार करताना या अपयशी ठरली. आजही तिचा हा संघर्ष चालूच आहे. स्वतःच्या अस्तित्वाचा शोध घेण्याचा तिचा प्रयत्न निरंतर चालूच आहे. याच विषयावर मुख्यत्वे लेखकांनी लिखाण केलेले दिसते.

आशा बगे यांनी मराठी साहित्य प्रकारामध्ये सातत्याने दर्जेदार लेखन करुन स्वतंत्र वाट चोखाळली आहे. 'मनस्विनी', 'झुंबर', 'त्रिदल', 'धर्मक्षेत्रे', 'कुरुक्षेत्रे', 'सेतू', 'भूमी', 'भूमिका', 'उत्सव' 'मुद्रा' या कादंबऱ्या लिहिल्या यातील काही कादंबऱ्यांच्या स्वरुपाविषयी थोडक्यात माहिती खालील प्रमाणे -

मनस्विनी (१९७८) -

'मनस्विनी' ही आशा बगे यांची पहिलीच कादंबरी आहे. या कादंबरीत सौदामिनी ही नायिका आहे. ती आईविना वाढलेली अत्यंत हुशार आणि संवेदनक्षम मनाची मनस्विनी आहे. 'मनस्विनी' या कादंबरीमधील नायिकेची बहिण मात्र विलक्षण सामर्थ्यवान आणि शांत, सौदामिनीच्या उलट, काही माणसंच अशी की त्यांचा कुठलाच अट्टाहास नसतो. माणसं नसतं. पाण्यान मिसळून दुसऱ्या कोणाचाही रंग चटकन घ्यावा तसे समोर वाढवून येईल त्या जीवनाशी जुळलेला आकार ती सहजपणे घेत राहतात तरीही ती माणसं वगळली जाऊ शकत नाही. आपला तोल पुन्हा पहिल्यापासून पहायला लावजात ही मासं अशी ही दमयंती, खरं म्हणजे आपला प्रवृत्ती धर्म आणि जीवनानुभव यांच्या अनुषंगाने लेखन केलेले दिसते.

'मनस्विनी' या कादंबरीत नायिकेचे शारीरिक पातळीवरील परमोच्च बिंदूचे आकर्षण असणाऱ्या मिटता मिटताच फुलणाऱ्या आणि फुलता फुलताच मिटणाऱ्या नायिकेचे मनोविश्व, भावनिक आणि तार्किक पध्दतीने मांडलेले आहे. या कादंबरीत कलात्मकता व संवेदना इथे सौदामिनी व यशोधनाच्या रुपाने व्यक्त झाली आहे. तिची बहिण दमयंती व भाई यांच्याशी रक्ताचे नाते आहे. भाईच्या गाणाच्या विश्वातही सौदामीनी गुंतते परंतु उमेंद्र सारख्या देखण्या नोकरी करणाऱ्या व्यक्तिमत्त्वाशी सौदामिनीचा विवाह होतो परंतु एकटेपणा भेगता भोगता संगीताच्या आवडीने यशोधन तिच्या जीवनात येतो व त्याच्याशी तिची मैत्री होते. परंतु तिचे मन हे अमेंद्रच्या प्रेमात गुंफलेले असते. त्याच्यातून तिला सुटायचे असते. यासाठी ती दमयंतीची मदत घेते व यातच कादंबरीचा शेवट होतो. यामुळे ही कादंबरी वाचकांना विचार करण्यास भाग पाडते. 'मनस्विनी' या कादंबरीमध्ये संगीत विशारद व रागदारीचेही वर्णन आलेले आहे. या संगीतातूनच जणु कादंबरीचे कथानक पुढे पुढे सरकत जाते. यातील संगीताच्या मैफिलीमधूनच प्रेमाचे ऋणानुबंध जोडले जातात. तर कधी ते तोडले जातनाही दिसतात. यातून स्त्री मनाची होणारी भावअवस्था येथे व्यक्त झालेली दिसते. स्त्री मन हेच केंद्रस्थानी ठेवलेले दिसते. एका एका प्रसंगामधून कादंबरीचे पात्र उलगडताना दिसतात.

झुंबर (१९८४) -

'झुंबर' ही कादंबरी स्त्री भोवती फिरणारी, अंतर्मनाचा शोध घेणारी असून दोन पुरुषांच्या सहवासात आलेल्या अनुभवांचे चित्रण या कादंबरीत आले आहे. 'झुंबर' या कादंबरीतील हॉस्पिटलचा परिसर, वातावरण निर्मिती, ऑपरेशन्स या सर्वांचा जवळून अनुभव घेतलेली, स्वभाव रेखनातील हेलकावे लेखिकेने बारकाईने टिपलेले दिसतात. डॉ. ऋषीकेश अधिकारी हे स्थानिक वैद्यकिय महाविद्यालयाचे एक

निष्णात स्त्रीरोग तज्ज्ञ असतात. ते लंडनला जाऊन सर्जरीचा विशेष अभ्यास करुन आलेले हाडाचे प्राध्यापक असतात. असामान्य बुध्दीचे व अविवाहीत राहण्याचा निर्धार केलेले कुणाशीही आपले जुळवून न घेण्याचे ठरविलेले विद्यार्थ्यांना प्रिय असलेले डॉ. अधिकारी हे विद्यार्थीनी 'वसुमती' हिच्याशी मनाने हळूहळू बांधले जाताना दिसतात. 'ज्यासाठी आपण आयुष्यभर धडपडतो जो हा सोडेतीन हाताचा देह म्हणजे खरचं काय असतं? ते मला यावेळी कळलं. दोन मिस्टर पंडित मृत्यूच्या अगदी जवळ जाऊन मागे फिरले..... मला वाटतं मानवी प्रयत्न जिथे संपतात तिथे एक वेगळीच सरहद्द लागते. तिथे फक्त आपली श्रध्दा निष्ठाच आपल्याला बळ देऊन जाते. सगळयाच गोष्टी तर्काच्या हद्दीत बसत नाहीत. तर्काने गोठलेली शेवटची पायरी इथे माणसाला सोडावी लागते. आधी झालेल्या प्रवासातला अहंकार अजिबात जमेस धरता येत नाही. अशी ही चतत्कारिक वेळ.

डॉ. ऋषीकेश अधिकारींच्या इच्छेखातर ती डॉ. राघवशी लग्न करते. परंतु डॉ. अधिकारी जीवंत असतानाच आपण दुसरे लग्न करत आहोत या कल्पनेतच ती खचते, त्यातच डॉ. अधिकारींच्या मृत्यूवरील अग्रलेखात तिचा उल्लेखही नसतो. पत्नी म्हणुन ती कासावीस होते. हीच खंत तिच्या मनाला शेवटपर्यंत बोचत राहते. अखेर एखाद्या लखलखत्या झुंबराचा अनुभवच तिचा होऊन जातो. झुंबर विझायचे असते हे जाणुन डॉ. अधिकरी व राघव या दोघांबरोबरचा तो अनुभव असतो.

'झुंबर' मध्ये डॉ. अधिकारी हे डॉ. वसुमतीचे गुरु, पती, सर्वच असतात. पण हा माणूस आपला प्रियकर होऊ शकत नाही हे तिला जाणवतं. एक लखलखतं झुंबर माथ्यावर असतं तेंव्हा त्या तेजोमयी प्रकाशात इतर काही दिसू नये तसं तिला वाटतं म्हणून डॉ. अधिकारी आजारी असतानाही डॉ. राघवशी तिचं लग्न होणं म्हणजे स्वतःला शरण जाऊन ती वास्तवाचा स्विकार करते. स्वतःतलं सामान्यपण तिला कळून येते. या कादंबरीतील आशय वाचकांना पारंपारिकतेला छेद देणार आहे. आशा बगे यांच्या साहित्यातील स्त्री संस्कृतीशी, परंपरेशी जवळचे नाते असलेली असली तरी बदलत्या समाजवास्तवातील कुटूंबव्यवस्थेतील स्त्रीच्या अस्तित्वाचे भान, मध्यमवर्गीय बदलत्या मूल्यांची जाणीवही त्यांच्या लिखानातून दिसून येते.

त्रिदल (१९९४) -

'त्रिदल' ही आशा बगे यांची दोन मैत्रिणींमधील नातेसंबंधाचा शोध घेणारी कादंबरी आहे. या कादंबरीत लेखिकेने 'मंजु' आणि 'शारदा' या होस्टलमध्ये राहणाऱ्या दोन मैत्रिणींच्यामार्फत जीवनपट उलघडण्याचा प्रयत्न केलेला आहे. मंजुचा भाऊ श्रीनिवास यांच्याबरोबर शारदेची कॉलेजच्या कार्यक्रमाच्या निमित्ताने ओळख होते. पुढे त्यांचा विवाह होतो. आणि मग दोन मैत्रिणीचे नाते नणंद भावजय या नातेसंबंधा बदलते. परंपरेचा धागा न सोडता सनातन नात्यातील नवेपण शोध हे या कादंबरीचे वैशिष्टये आहे. कृष्णा नायर या पात्रांच्या रुपा अध्यापन करण्याच्या शिथकाचे वर्णन लेखिकेने केलेले आहे समाजातील चालीरिती, रुढी, परंपरा व अंधश्रध्दा यांचे वर्णन य कादंबरीत आलेले आहे. अविनाश व मंजु यांचा विवाह होतो मंगळागौरीच्या निमित्ताने सण उत्सवाची परंपरा दिसून येते. या कादंबरी सुखमय जीवनात काटयासारखे रुतणारे प्रसंग साकार करण्यातआश बगे यांना सिध्दहस्तता प्राप्त झाली आहे. त्यातील वेदना ही शुध्द सोन्यासारखी खरी आहे. निर्माण होऊन क्षीण होत जाणारे व लुप्त होणारे स्नेहबंध सूक्ष्मतेने चित्रण केलेले आहे.

नव्या अस्तित्वाचे नात्यानात्यामधील सूक्ष्मपदर आणि कलात्मकता यांचे एक तेजस्वी मिलाप त्यांच्यालेखणीत कायम आहे पुरुषाच्या मनातील सहदयतात्यांचे अहंमन्य, पुरुषी व्यक्तिमत्त्व त्यांच्यातील सोशिकता, त्यांच्यातील संगीत, नाटक व कलातील गूढ चतुर्य या साऱ्याअंगाने स्त्रीबरोबरच पुरुषाच्या अंतयामीचा शो बगे यांनी घेतलेला आहे परंपरेने एका विशिष्ट उंबरठयावर आणू ठेवलेले स्त्री विश्व, सद्यकालीन पार्श्वभूमीवर पुरुषाच्या निखळ मैत्रीतू निर्माण झालेले स्त्रीचे एक अनोखे विश्व, त्यातूनच निर्माण झालेले ताणतणाव आणि गुंतागुंत एका नव्याच अस्तित्ववेदनेने भारावून जा या कादंबरीत कथानकाच्या वळणांना महत्त्व नाही. त्यातील रहस्य ही खुशीने गुंफली गेलेली नाहीत. त्यात मानवी स्वभावाचे भान आहे अनुभवात गुंतणे आणि अनुभव घेता येणे असे एक 'त्रिदल' आहे माणसामाणसांची विशिष्टता, त्यांचे परस्पर स्वभाव धर्म आणि त्यां एकटेपण यांची विलक्षण निराळेपण लेखिकेने टिपलेले आहे.

संदर्भसूची -

१) आशा बगे, 'मनस्विनी' कादंबरी, मेनका प्रकाशन, पुणे १९७
२) आशा बगे, 'झुंबर' कादंबरी, मॅजेस्टिक बुक स्टॉल, मुंबई १९९
३) कुसुमवती देशपांडे, 'मराठी कादंबरी पहिले शतक, १९५ दुसरी आवृत्ती, मुंबई १९७५.
४) डॉ. श्रीनिवास रामचंद्र सिरास, 'आशा बगे एक नवे अस्तित्व युगवाणी, नोव्हेंबर १९८९.
५) आशा बगे, 'त्रिदल' कादंबरी, मौजे प्रकाशन, मुंबई, प्रथम आवृत्ती १९९४.
६) बापट प्र.वा. व गोडबोले ना.वा., 'मराठी कादंबरी : तंत्र आणि विकास', व्हीनस प्रकाशन पुणे, आवृत्ती तिसरी, १९७३.
७) कुलकर्णी श्री.मा. मराठी कादंबरी रचना', उन्मेश प्रकाशन, नागपूर प्रथम आवृत्ती, १९५६.

❑❑❑